

ÜITSAINUS MULGIMAA

Mulgi Kultuuri Instituudi välläanne

Detsember 2022 (nr 75)

www.mulgimaa.ee

*Valge lumi nurme pääl,
kaugest kostap kellä ääl.
Taevan säräp uhke kuu,
taren ehit jõulupuu.*

RÕÕMURIKAST PÜHÄDEAIGA JA ÄÄD UUT AASTET

SOOVIP MULGI KULTUURI INSTITUUT

2022

Mulgi keele mõistjite om manu tullu

Minevaastesel rahvaloendusel küsiti inimeste käest nende murdekeele mõistmist kah. Mulkel om põhjust rõõmu tunda, sest ku 2011. aastel panni oma mulgi keele mõistmise kirja 9682 inimest, sis 2021. aastel olli neid joba 14 380.

Statistikaammati asjatundai Loigu Kristjan Erik üteli, et rahvaloenduse perrä eläp Eestimaal 1 331 824 inimest, kellest 84% mõistap eesti kiilt (67% jaos om sii emäkiil, 17% jaos võörkiil).

2021. aaste rahvaloendusel uuriti murdekeele mõistmist kigi nende inimeste käest, kes olli ve vähembelt kolm aastet vana ja mõistsive eesti kiilt. Siandsit inimesi olli küsimise aal Eestin 898 070 ja neist mõist Mulgi murret 14 380 inimest ek 1,33% (kigist Eesti elänigest 1,08%).

Edespidi om kik rehkenduse tettu arvuge 898 070 ek arvestet om vähembelt kolmeaastesi eesti keele mõistjite.

Järest rohkemb om neid, kes mõistave mulgi keelest ja kultuurist lugu pidäde. Nii uhke mulgi jäive pildi pääle aastet algusen Tõrvan.

Pilt: Ilves Kristi

Mulgi keele mõistjite om Villändimaal 4060, Arjumaal 3340, Tartumaal 1840 ja Valgamaal 1770. Rotsendi perrä om

neid kige rohkemb Villändimaal (9,3%), Valgamaal (8,3%), Järvamaal (1,4%) ja Tartumaal (1,4%).

Mulgimaa omavalitsusten om lugu mulgi keelege sedäsi: Mulgi vallon mõistap kohaliku keelemurret 1610 inimest

ek 23,4% rahvast, Tõrva vallon 1300 ek 22,4% rahvast ja Villändi vallon 1140 inimest ek 8,8%.

Naise om kangembe murdekõneleje ku mihe: naistest kõnelep mulgi kiilt 1,7% ja meestest 1,4%.

Nagu arvate võis, kõneleve vanembe inimese murdekiilt rohkemb ku noore: kuni 14 aastestest pallalt 0,2%, 15–29 aastestest 0,6%, 30–49 aastestest 1,2%, 50–64 aastestest 2,3% ja üle 65 aastestest 3,4%.

Kige rohkemb mõistjite om Võru murdel (9,2%), saarte murret mõistap 3,3% inimestest ja Setu murret 2,4%, Mulgi murre om nende perän nelläs.

Kes taht asja kohta rohkemb täadust saia, võip uuri rahvaloenduse kodulehte <https://rahvaloendus.ee/et/tulemused/rahvastiku-demograafilised-ja-etno-kultuurilised-nahtajad>, alapäättikk "Murdekeele oskus".

YM

Valmis sai Mulgi Kultuuri Instituudi uus arengukava

Mulgi Kultuuri Instituut akas keväde pääle uvve arengukava kokkusäädmisege aastides 2023-2030. Nüüd om dokument valmis ja kik uvilise saave sedä mulgimaa. ee veebilehe päält esi lugede.

“Mulgi keelel ja kultuuril om viimäse aastesaa sihen ollu parempit ja alampit aigu. Järest vähempes jääp neid, kes om mulgi keele kodust ütten saanu. Sõski om uhkus oma kodukoha üle puhunu uvve tuule mulgi kultuuri purje sissi. Viimäse paar-kümmend aastet om Mulgimaa valla üttenkuun vedänu jõudsaste mulgi kultuuriperänduse vangert. Ütest küllest om vaja oida mulgi kiilt ja teiselt puult kaia, et kik sii mulgi värk kigele Mulgimaale kasu tuus. Selle jaos om ellu kutsut mitmit asutusi. Mittetulundusühingun Mulgimaa Elamuskeskus om kolm valda oma jõu ja nõu kokku pannu, et oles üits maamärk, kus tetä edimene tutvus Mulgimaage ja saia juhatus edesiminekus. Mittetulundusühing Mulgimaa Arenduskoda om luudu selle jaos, et toetuse saaja tahas ja saas oma kaubale ja teenustele mulgi vurhvi manu panna. Mittetulundusühing Mulgi Kultuuri Instituut om luudu just mulgi keele ja kultuuri elunoidmises ja edisikandmises põlvest põlve.

Mulgi kiil ei ole mitti pallalt kultuuriperändus – sedä tulep egä päe üle Mulgimaa tarvitte ja edesi viia. Keele sihen om mede endetäädmine, mõttemustre ja ilmaasjust arusaamine. Selle, aastides 2023 – 2030 luudu Mulgi Kultuuri Instituudi arengukava sissi om kirjutet instituudi ja ääde abiliste tegemise selle nimel, et mulgi kiil ja kultuur jääs püsüme,” ütlep endine Mulgi vanemb Malingu Arvo arengukava sissijuhatusen.

Uus arengukava kinnitendi Mulgi Kultuuri Instituudi üldkuunolekul 23.11.2022. Instituut om tänuulik kigile, kes ollive osalise uvve arengukava kokkusäädmise man ja andsive sedäviisi oma osa Mulgimaa keele ja kultuuri edesikestmise ääs. Kige selle tüü man olli suures abis Koorepi Piret. Aitümä siule kah, Piret!

Ave Grenberg
Mulgi Kultuuri Instituudi
juhateje
Mulgi kiil: Ilves Kristi

Õpeteje ja ammatnike koolitusel Kulla leerimajan tetti Laande Alli (kura kätt veere pääl) käe all valmis nii Mulgi puder, Mulgi korbi ku karask.

Pilt: Ilves Kristi

Kõneleme jälle raasike Mulgi pudrust

Üle Eesti täädä-tuntu Mulgi puder om pallude lemmik. Mulgi esi piave oma pudrust lugu ja om selle üle maru uhke.

Mulgi putru ei ole sugugi mitte kik aig selle nimege kutsut. Ennembel aal ja palluden Mulgimaa pereden prillagi kannap sii puder vanu nimetusi, näituses nagu tangu-kardule puder, kärutädipuder, puulvillane jne. Mulgi pudrul om täädä kogundi 15 eri nime. Nimetus kärutädi puder tulep jutte järgi sellest, et üits vana naine ollu Mulgimaal Elme kandin müünu lasipuu man tiilistele Mulgi putru. Selleperäst võime Mulgi putru nimete kah uulitsesöögis. Ku uulitsesüük om mudu iki rohkemb uvvembe aa muud, sis mulgi võive ütelde, et uulitsesüüki pakuti Mulgimaal joba ammutsel aal.

Mulgi puder om aage tubliste muutunu, nagu kik mede vaimuperändus. Sii Mulgi puder, mida me teeme ja sööme nüüdsel aal, ei ole sama, mes ta kunagi olli. Vanal aal keedeti tangu-kardule putru viige ja maigus olli pallalt teräke suula. Manu küdsätedi lihatükiksit ja sibult. Küdsätet lihakörne ja sibul käive pudru manu täembese päeväni. A nüüdsel aal tarvitedes viil töisi maiguandjit kah, näituses tilli, küislauku ja liha pääle

Tarvastu murderingi rahvas tei ja sei Mulgi putru Tarvastu käsitüükoan. Puder sai valmis õpeteje Ilves Kristi (poti man) juhatusge.

Pilt: Lehtmetsa Ande

lihamaiguanet. Piim ja või Mulgi pudru sihen om kah uvvembe aa muud.

Nagu vanast, tetäs nüüd kah Mulgi putru ariligult suuremb laar. Vanast keedeti sedä putru iki sedäsi, et mitmes päeväs jakkus. Prillagi om arilik, et putru tõine päev panni pääl lämnes lastas. Ja sii om tõeste äbemed ää! Kõrva juvvas piimä, keviiri või apupiimä, just nagu vanastki.

Päämine muutus om suurme ek tangu, mille asemele om tullu ruubi. 20. aastesaa tõisen poolen ek Nõukogude aal akati nii

Mulgi pudru ku Mulgi kapstide sissi paneme ruupe, sest suurmit es ole saia. Selleperäst teemegi me nüüd nii putru ku kapstid ruupege.

A mes vahe om suurmel ja ruubil? Ruup om koorest puhtas lihvit terve villäterä. Purus tettu ruup om tang. Prilla om puuten müügil peentang, a vanast tetti neid eri jämmusege. Mulgi pudru ja kapsta sissi panti iki jämmembit tange ek suurmit. Tähele tasup panna, et siamaani üteldes Mulgi pudru asemel mõnikörd tangu-kardule puder

ja õpetusten om kah kirjan tangu, a tegeligult tetäs ju ruupege.

Miu arust om mulgi oma esivanembide puult peränduses saanu suure väe ja om tore tarvitte nende õpetusi. Mia usu, et just selleperäst, et täame ja tunneme uvi, kudas vanast mulgi Mulgi putru teive, oleme köüdet oma esivanembidege ja saame nende väest osa.

Leskova Piret

Mulgi pudru Eesti vaimuperänduse sissikande tegije
Mulgi kiil: Ilves Kristi

Karksi kandin tetti linatüüd

Sedä om iki täada, et linakasvatus om ollu kultuuriliselt tähtis just Mulgimaal. Ku tulete miilde koolin õpitu ajalugu, sis tulep ette täadus, et mulgi jüst linakasvatusege rikkass saive.

Lina ja linakasvatuse ümmer käis kogu talu elu. 20. sajandi alguses tõtasive talupidajile appi masine ja käsitsi tüü jäi vähempe. Olgugi et praegutsess om linakasvatus taluden aruldane, om siski oluline, et tulevase põlve, mede latse ja latselatse täas lina tähtsust. Sii om mulkele sama tähtis ku setudele ansa või kihnlastele kalapüük.

2022. aaste algusen alust Eesti Rahvakunsti ja Käsitüü Liit seletustüüd ja kutse üles ühineme Põhjamaade ühisrojektige "1 ruutmiiter lina". Sii sai alguse 2021. aastel Ruutsimaalt ja iismärgiss olli linakasvatuse väärtustemine ja kultuuripärändi säilitamine. Lina om iki kasvatet igal puul Põhjamaal, aga ku masine asendive käsitsi tüüd, sis egäl puul lina enämp es kasvate. Ometigi om sii eluliselt tähtis. Selleperäst om aru saia, et Karksi-Nuia ku iidne linakasvatuse maa sellest rojektist osa võtap. Om ju mede valla lipul ja vapil just ilus sinine linaõis.

Rojekti edenotsan olli Karksi-Nuia Kultuurikeskus, kes täädlikult kutse üten August Kitzbergi nimelise Gümnaasiumi 1. ja 2. lassi üten lassijuhatejide Silvi Hannuse ja Ele Villbachige. Oma linakastikse saive ka mulgi kiilt ja kultuuri oidev Mokalaat. Pallu neist om esi lina kasvatenu ja mõistave egät linatüüd tetä. Ka raamatukogu tull medege lina kasvateme.

Selle jaoss olli Karksi Vallauldus bussijaama lähikses üles panden kast (ruutmiiter kõrda ruutmiiter), egäl oma kast, ja nii täideti mullage. Edimene tüü olli siimle külmine. Sis läits aiga oma kaits kuud, ku lina äitsneme akass.

Ütel vihmätsel päeväl oktuubre algusen tullive kik asjaosalise kokku, et lina kakku. Maimu Elming, Mokalaada roua, juhats linatüüd. Ta näidäs

Kitzbergi gümnaasiumi 4. lassi poisid om rahul, et esi külit ja kasvatet lina nõnda pikäs kasus.

Pildi: Rae Mae

ette, kudas linu kakutass, vihku seotass, kudas rapsitess. Ta olli oma talu päält kaasa toonu raatsi ja egä laits sai esi ruuvi, kudas kupardest siimne vällä ropsits.

Edesi tull lina likku panna. Lille-Astra Arraste ands selle jaoss oma koduaian oleva vani, kus nõgesevesi joba sehen olli. Mokalaada naise täadsive kõnelde, et nõges tiip lina pehmempess.

Mõne aja peräst viiti lina sauna kujume, et luu lina küllest lahti tules.

Mardipäeväl liideti linatüü mardipäevä toimetustege. Latse ollive joba koolin valmis tennu uhke mardimaski ja selgä paniti mardirõova. Nõnda tull siss mardisanti, aga ka linatüüd lõpeteme.

Maimu Elmigu talu om ku linakasvatuse muusium. Küünin ollive kik vaja mineve asja linatüüss olemen. Maimu juhendamisel lõugutedi, ropsiti ja kammiti oma kasvatet lina. Latse saive oma linast patse punude ja vuntse keerate.

Ku linatüü valmis, lätsive latse ennest mardirõovasse paneme ja laulu arjuteme. Varsti tullivegi sannast vällä mardisandi,

Karksi-Nuia raamatukogu tüüteje Birk Milvi ja Torim Mare külisive kah keväde ruutmiitre lina maha.

kes laulsive ja kõnelive mardijuttu. Lisass lüüdi üles naabripilika ja perepoig, kes lõive tantsu, nõnda et tare värisi. Talule sooviti kiket ääd. Egä mard ka tühje kätege jäänu. Kotti sai õunu ja komme. Vahepääl ollive tüdruku ja Mokalaada naise Lille-Astra Arraste, Olga Palu ja Helmi Rüüsak iluse laua valmis sääden, kus lõhnassive õunakuuk

ja lihapiiruku. Peräst saive latse mängi ja oma jõudu pruuvi.

Linatüü om ja jääp Mulgimaa pärimuse varasalve. Om oluline oida ja edesi anda traditsiuune. Sedä eriti praägutsel aal. Kes tahap linakasvatusest rohkemp täädä, sis võip kultuurikeskusest laadikest osta või laenute. Ka Lilli looduskeskusest võip linatüüd esi järgi ruuvi.

Rojekt "1 ruutmiiter lina" kordub Karksi-Nuian ka tulevase aaste ja kindlest kaunistep mede väikelinna ilus sinine linapõlluke. Karksi-Nuia Kultuurikeskus tänap kikki, kes osa võtve ja kaasa aitasive.

Liivsoni Leana

Karksi-Nuia kultuurikeskuse juhateje
Mulgi kiilt: Lepiku Viiv

Mulke oodetes kõnet anneteme

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium üten Riigi Infosüsteemi Ametige om akaten rojekti "Annetakõnet", mes kutsup kikki eesti keele kõnelejit oma kõnet anneteme. Sedäsi saap avite eesti kiilt alla oida ja anda oma osa, et kõnetehnoloogija võimaluse kähkumb mede ellu jõvvas.

"Kõnet oodame anneteme nii neid, kelle jaos eesti kiilt om emäkiilt ku neid kah, kelle jaos sii om võõrkiilt ja muduki om väige oodet Eesti murrete kõneleje, nende ulgan kik mulgi," kõnel ettevõtmise iistkõneleje

Tae Anna Leena ja ütel manu, et esieranis oodet om vanembide inimeste kõne, sest just nemä ütlev pallusit sõnu tõistmuudu ku noore. Ku na ei mõista esi oma kõnet üles võtta, sis võis nooreme neid selle man avite. Kui kavva kõnelde, võip egäüits esi otsuste, a mida rohkemp juttu kokku tulep, sedä paremb.

Tae ütel, et kõnet saap annete nii arvuti, targa televoni ku tahvelarvuti abige aadressi pääl www.annetakõnet.ee. Pääasi, et massinan oles internet. Veebilehe pääl om vällä pakut mõni teema ja kü-

simuse, mes aviteve kõnelde. A võip kõnelde kah tävveste oma valit teemal ja sedä om lubat kah katekõne vormin tetä. Kõnelde tulep äste ariliguld, nagu sa egä päev kõnelet ja tarvite võip nii murdit, slängi, kirjakiilt ku kõnekiilt. Teksti maha lugede ei või.

Annetet kõne tetäs peräst tekstis ja sedä tarvitedes sis eesti kõnetehnoloogija ja täadusetüü jaos. Kõnetehnoloogija tähendep sedä, et massin mõistap esi teksti kõnes või kõne tekstis muuta. Siast asja om vaja näitusel neil, kes ei kuule või ei näe.

YM

Mulgi puder

UNESCO vaimuperänduse esindusnimekirja!

Mulgi Kultuuri Instituut üten ERMi Eimtalil muuseumige korjave inimeste käest Mulgi pudru lugusit.

Vasta küsimuste pääle www.mulgimaa.ee veebilehe pääl või küsi papre pääl ankeeti raamatukogust!

Aitümä!
Siu lugu om
tükike mede
kultuuriperändusest!

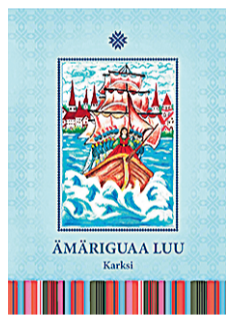
Uvvembet lugemist

Valmis om saanu raamat "Ämāriguaa luu. Karksi", mes om nelläs raamat mulgikiilside muinaslugude sarjast.

Raamatun om 31 vana Karksi kihelkonnast üles kirjutet muinasjutu üten viidete ja teemakohaste värviliste piltege. Kik jutu om peri Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluule arhiivist. Raamat passip egän ian muinasjutusõprule ja om ääs abimihes mulgi keele õpmise man.

Sii om nelläs jagu viieosalisest Mulgimaa muinasjuturaamatide sarjast. Valmis om joba "Ämāriguaa luu. Tarvastu", "Ämāriguaa luu. Paistu" ja "Ämāriguaa luu. Elme". Pildi om raamatidese joonisten Rosenbergi Ülle ja kujunden om Sarve Triinu. Kokkusäädmise ja toimetemise tüü tei Ilves Kristi.

"Ämāriguaa lugude" sarja annap vällä Tarvastu Muuseumi Sõprade Selts. Raamatit saap osta Tarvastu raamatukogust, ind 5 €.

Rükist om tullu **Mulki-
de Almanak** nummer 32. Almanakin kirjuteve oma tegemistest kik Mulke seltsi kogukonna, kes eestint tegutseve. A tääda saap kah sedä, mes Mulgimaa vallajuhi mulgi värgist arvave, lugede Mulgi Kultuuri Instituudi tüüaastest ja Mulgi segäkoori laulu-aastest, Mulgi tammikust, Mulgimaa Peremängust, Ennukse mõtsavellepunkrest ja sellest, kudas Mulgi memme oma Kukeräädsiku tantsurühmäge Ispaanian käisive. Vaadete saap kah vanu ja uusi päeväpilte, lugede mulke kirjutet luuletusi ja kodukandilugusit, uuri, miandsit raamatit om mulgi vällä anden. Andas täädust, kes Mulke seltsi liikmidest sii aaste ümärikke sünnipäevi pidäsive ja kes ärä suresive.

Almanakki saap osta Mulke seltsist Saare Ene käest, ind 7 €.

Nalla kah

Enne jõule ütlep naine kavaleste oma mihele: "Tiiat, mia näi üüse unel, et sia kinksit miule kullast kaalaehte. Ei tää, mes sii piäs tähendeme?"

"Varsti saat tääda," ütlep miis kavaleste vastu.

Naine om väige elevel ja jääp uutma. Jõululauba annap miis naisele tillikse pakikse. Õhevil naine tiip paki valla ja levväp säält unenägude sellätlemise raamatukse.

***

"Mia käi tühün, naine käip tühün, taara iist saame kah egä kuu oma 300 eurut, a iki saap raha millegiperäst otsa!" kaibap külämiis üleaidsele.

***

Kaits elätenu rovvat om iina resturaanin söömän. Üten söögige tuvvas neile söögipulga kah.

"Korat küll!" käretep üits rovvat. "Egä me siia kudame es tule!"

***

"Mia üttele siule perämist kõrda," pahandep tohter õege, "et ku sia täidät surmatunnistust, sis surma põhjuse koha pääle kirjute aiguse nimi, mitte tohtre nimi!"

***

Jahimiis õikap mõtsan tõisele: "Jaan!"

"Mes om?" õikap tõine vastu. "Ma püündse karu kinni!" "Tuu siia!" "Ta ei taha tulla." "Tule sis esi!" "Ta ei lase."

***

Vanaesä pahandep latselatsege, sest sii om koolin kakelnu.

"Ku sia koolin käisit, kas sia sis mitte ilmängi es kakle?" uurip poiss.

"No üitskõrd sai kakeldus küll üte poisige," tunniste vanaesä.

"Ja mes sis sai?" küsüp latselaitis.

"Ärä sures. Joba minevaaste," kostap vanaesä.

Latselate

Kudas mia sukke kohenti

Ku mia olli väike ja koolin viil es käi, sis mia pidi kole pallu ütsinte kodun oleme. Emä olli sialaudan tühün, esä olli kah tühün ja mia olli päevä läbi ütsinte kodun. Aig olli igäv ja mia otse omal tegevust.

Emä olli kudanu miul pikä villatse suka, mes ülevest trippege kinni käisive. Miul miildis, ku emä olli sokke kohenten (sii tähentep parantemist). Sii paigat kotus, mes olli ütte ja tõist pidi

lõngage läbi põimit, olli miu arust nõnda ilus. Ja mia mõtli, et mia tii oma sukkel kah sääntse iluse põlve. Lõigasi sukkel augu sissi, sis vaatsi, et auk om vähä väike ja lõigasi suurepes viil.

Sis mia akasi nõglume. A no es tule kudaki ilus vällä, iki tulli säänte puntsak sinna.

Peräst mia sai emä käest viil pahante kah.

Muska Hille mälestuse kirjut üles Ilves Kristi

Ruute sissi om ärä paetet 5 nime, millege vanarahvas detsembrekuud om kutsun ja 5 rahvakalendre tähtpäevä, mes selle kuu sissi jääve:

JÕULU-, TALVISTE-, TALIPÜHÄ-, TALVE-, MÄNGUKUU; NIGULA-, LUUTSI-, TUUMA-, TABANI- ja SÜÜTALASTEpäev.

Otsi vällä! Loe edes- ja tagaspidi, alt üles, ülevest alla ja viltu kah!

B	U	M	J	Õ	E	L	E	K	A
E	T	S	I	V	L	A	T	H	M
N	D	V	L	U	U	T	S	I	U
I	M	A	G	R	E	M	A	P	U
G	T	Ä	H	Ü	P	I	L	A	T
U	A	S	D	M	N	J	A	M	Ä
L	Õ	U	Ä	A	M	Õ	T	Ü	H
A	I	N	B	S	G	U	Ü	V	N
M	G	A	M	K	O	L	Ü	P	R
U	T	P	E	U	D	U	S	Õ	J

Sääjä sõna õigeste rivvi, sis saat üte vanasõna!

VÖIT SUVEL TII RATTASIS VALMIS TALVE SÕITA.

Mulgi Kultuuri Instituudi välläanne Üitsainus Mulgimaa

Aalehe välläandmist toetev Eesti Ravakultuuri Keskuse Mulgimaa perimuskultuuri toetemise abinõu, Tõrva, Mulgi ja Viljandi vald.

Toimetus:

e-post: kristi@mulgimaa.ee
post: Mulgi Kultuuri Instituut, Leerimaja, Kulla küla, Mulgi vald, 69509 Viljandimaa
toimendei: Kristi Ilves, tel 5344 8176

Toimendusel om voli kirjatükke parande ja lühembes tetä.